

Makbul Batılı Kadınlıklar Karşısında Müslüman Kadın Temsili

Representation of Muslim Women Against Accepted Western Womanhoods

*Sevim Zehra Can Kaya**

Mohja Kahf, *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*,
Küre Yayınları, İstanbul, 2006, 240 s.

Mohja Kahf'ın çalışması, Batı kültüründe Müslüman kadın temsili için kurgusal, tarihî ve sosyal dönüşümlerle, zaman içinde farklılaşmış bir anlatı olduğu iddiası üzerine kuruludur. Metin temelde, kadın meselesinin bir toplumsal kategori olarak ele alınışının tarihî, siyasî ve sosyal dinamiklerine dair bir açılım sağlamaktadır. Kahf, “Müslüman kadınların orta çağlardan on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki Romantik döneme kadar, Batılı edebî metinlerdeki temsili tarihini”ni ele alır. Ele alışıdaki motivasyon, bir anlatı olarak tanımlanan Müslüman kadın temsili çerçevesinde dile getirilenlerin, doğal hakikatlerin “doruk noktaları” olmadığını, aksine “sadece bir boyun eğdirme (subjugations) içinden, o an yürürlükte olan sahneler” olduklarının altını çizmektedir. Böylece okuyucu açısından, Müslüman kadının temsili ile realitesi arasındaki farkın netleşmesine katkı sağlamış olur.

Metin üç temel bölümden oluşmaktadır. “Orta Çağ Metinlerinde Müslüman Kadın”, “Rönesans Metinlerinde Müslüman Kadın”, “Aydınlanmadan Romantik Döneme Müslüman Kadın” bölüm adlarıdır. Oldukça sarıh şekilde çalışmasının maksadını ve kapsamını değerlendirdiği “Giriş” bölümünün ardından Kahf, ilk bölümde

.....

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1100 civarına tarihlenen, Fransız edebiyatının temel metinlerinden kabul edilen ve anonim olduğu düşünölen “La Chanson de Roland” başlıklı şiirin “Bramimonde” adlı Müslöman kadın karakterini ve benzer özelliklere sahip diğer başka metinlerdeki Müslöman kadın temsillerini inceler. 1100-1400 arasındaki Müslöman kadın temsili, ehlileştirilerek aynılaştırılması, Gregoryen ahlak çerçevesine uygun şekilde sokulması gereken, saldırgan ve coşkun Müslöman kraliçeler ve güçlü şirret kadınlar olarak çizilmiştir. “La Chanson de Roland”ın kaleme alındığı devirde İslâm medeniyetine dair Batı algısının, bir “zulüm kompleksi” ve “gönölsüz saygı” meydana getirdiğini vurgulayan Kahf, devre hâkim Avrupalı Müslöman tasavvurunun, XVIII. yüzyıl ardından oluşmaya başlayan oryantalist bakıştan farklarına odaklanır.

Yazar, ikinci bölümde Avrupa’nın benlik algısında değişimler yaşanmasına sebebiyet verecek tarihî gelişmeler ışığında Müslöman kadın temsili de nötrale olmaya başladığını belirtir. Devri bu bağlamda, Orta Çağ ile Aydınlanma arasında bir geçiş süreci olarak değerlendiren Khaf, Boccacio’nun “The Decameron” adlı eserinin önemine değinir. Marlowe’un “Timurlenk” adlı eseri ile Cervantes’in “Don Kişot”u da dahil birkaç metni beraber değerlendiren yazar bu süreçte ağırlıklı olarak, “iyi ‘biz’ kötü ‘onlar’ şeklindeki suni çift kutupluluktan çok Müslöman ve Hıristiyan kadın arasında gerçekten ayırım yapmayan bir söylem” bulunduğundan bahseder. Kahf, hümanist perspektifin bu bağlamda etkili olduğunu da vurgular. Rönesans, bir önceki dönemden ve gelecek Müslöman kadın temsillerinden izlerin de göröldüğü bir dönemdir.

Üçüncü bölümde emperyalist bir güç olarak belirginleşen Avrupa’nın benlik ve öteki algısındaki dönüşümün, Müslöman kadın temsili de belirlemiş olduğu izah edilir. Massinger’in “The Renegado” adlı metninin bu çerçevede sembolik değerine işaret eden Kahf devre hâkim Müslöman kadın temsili, sefil ve kızgın ya da bakire ve ezilmiş odalık veya cariye olarak yerleşmiş olduğunu belirtir. Özellikle “kapatma” motifinin güçlü şekilde, “peçe”, “harem” gibi imajlarla somutlaştırıldığı devrin Müslöman kadın temsiline,

gözetim altında tutan, örten ve kapılar ardına kapatan kıskanç bir Müslüman erkek öge eşlik eder.

Çalışma ile yazar aktivist bir tavırla, Batılı metinlerdeki Müslüman kadını İslâm dünyasındaki canlı kadınlar arasında kurulan tekabüliyeti ortadan kaldırmak amacındadır. Edebî anlatılardaki imajların, içinde oluştukları kültürel atmosferin algı dünyası hat-ta bilinçaltı kabullerini yansıttığı ve muhatabı açısından sorgulan-maksızın alımlanması söz konusu olduğu için çalışmanın eleştirel ve ayrıştırıcı katkısı oldukça kıymetlidir. Freudyen yaklaşımla bakarsak bir metnin, onun yazarının algı ve bilinçaltı dünyasının yansıması olduğu genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır. Bununla beraber yine sosyal inşacı yaklaşıma göre konuşma esnasında, dil inşa edici bir eyleme dönüşür. Dolayısıyla Müslüman kadın temsili-ni ifade eden anlatıları aktaran metinler bir yandan o metinlerin yazarlarının algısını yansıtırken diğer yandan muhatabın algı dün-yasını inşa etmeye yarar.

Çalışmanın mevcut Batılı anlatılardaki Müslüman kadın tem-siline dair katkılarından bir diğeri ise bugünkü Müslüman kadın temsilinde merkezî bir yere sahip olan ve kurgu olmasına rağmen derinlere işlemiş basmakalıp bilgi haline gelen temel yargıların oluşum sürecini ele almasıdır. Mutlak doğru kabul edilen, “İslâm özü itibarıyla ve değişmesi imkânsız bir şekilde kadınlar için baskıcı bir niteliğe sahiptir.”, “Peçe ve haremlik/selamlık ayrımı bu baskıyı gözler önüne serer.”, “Bu gelenekler İslâm toplumlarının genel ve gözlemlenebilir geriliğinin temel sebebini teşkil eder.” gibi yargıları, otopsiye tâbi tutarak hangi bağlamlarda ortaya çıktıklarını inceler. Bu incelemenin İslâm dünyası açısından kıymeti ise Müslüman ka-munun da kabullendiği söz konusu temsillerin yarattığı savunmacı-özür dileyici eylemselliğe dikkatleri çekiyor olmasıdır.

Kahf, Müslüman kadın temsili-nin İslâm’dan da önce oluşmuş olduğunu zira bu temsildeki imajların, Batılı metinlerdeki yabancı – pagan ya da Eski Ahit’teki şahıslar – kadın imajı üzerine inşa edildiğini ifade eder. Dolayısıyla ötekileştirme ve kendi kimliğini öteki üzerinden inşa etme ameliyesinin Batı için yeni olmadığını

altını çizmiş olur. Örneğin yazar, Müslüman kadın temsilinin Orta Çağ metinlerinde, on dokuzuncu yüzyıl metinlerine oranla çok daha az yer aldığı vurgular. Orta Çağ'da Batılı merak, İslâm'ın başarısı karşısında yaşadığı kaygı odağında yoğunlaşır. Başarıyı doğruluk ve "ahlaki üstünlük" ile eş gören Orta Çağ Batı tasavvuru için İslâm dünyasının ekonomik, askerî, siyasî, ilmî ve teknik başarıları üzüntü kaynağıdır. İslâm dünyasının başarısı doğruluğuna yorulamayacağına göre büyü ve insan üstü güce hamledilerek yorumlanır. Dolayısıyla bu bakış için Müslüman kadın bir sembol halini alır. "Orta Çağ edebî metinlerinde Müslüman kadın, tipik olarak, kahramana zarar verebilecek ya da ona büyü yapabilecek güce sahip bir kraliçe ya da soylu bir kadın olarak yer alır; ki bu da İslam medeniyetinin yeryüzündeki kudretine işaret etmektedir." (s.5). Dolayısıyla büyük tehlikeyi imleyen imaj, Müslüman kadın temsilinde kendini göstermektedir.

Kahf, ele aldığı dönemler içindeki sosyal ve siyasî değişimlerle, Müslüman kadın algısının değişime uğrayışına dair verileri sırasıyla ele almıştır. Bu anlamda Müslüman kadın temsilinde sembol haline gelen harem, peçe gibi imajların, Batılı düşünsel dünyanın değişimine paralel olarak ortaya çıkışını değerlendirir. Müslüman kadının özgürlük sorunu tartışılmaya başlanır zira Avrupa kendi içinde siyasal sistemdeki özgürlük meselesini tartışmaya başlamıştır. Dolayısıyla yazar, Avrupa'nın kendini algılayışının değiştiği ve daha temelde insanın evrendeki konumuyla beraber kadının konumunun da değişime uğradığı bir düşünsel atmosferde Müslüman kadın temsilinin de farklı kavramlar çerçevesinde ele alındığını vurgular.

Tüm bunlarla beraber metin içinde, kadın konusu çerçevesinde ele alınan makbul kadınlık rollerine dair kabullerin oluşum safhaları ve kaynaklarına dair yazarın birçok tespiti mevcuttur. Bu anlamda Gregoryen ahlakın vazettiği makbul kadının, pasif ve pratik hayatta mümkün olmayan idealler içinden tanımlanmış olduğu bilgisi dikkat çekicidir. Metinde ele alınan tarihî süreçte, makbul kadınlık rolleri ve kabullerinin Batılı kadın tasavvuru açısından da

yaşadığı dönüşümleri izlemek mümkündür. Kahf, söz konusu dönüşümün, Avrupa'nın tarihî süreçte değişen benlik algısının etkisinde gerçekleşmiş olduğunun altını çizer.

“Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı” adlı çalışma, anlatım dili ve tercüme niteliği açısından başarılı bir nitelik arz etmektedir. Metin, toplumsal bir kategori olarak ele alınan kadının temsili ve özelde Müslüman kadının ötekileştirilmiş temsili noktasında belirleyici olan Avrupa'nın, konuya dair yaklaşımındaki tarihsel dönüşümü sarıh bir biçimde incelemiştir. Günümüzde özellikle oryantalist söylemin etkinliğinde mutlaklaşan Müslüman kadın algısının, karşılaştırmalı olarak diğer dönemlerde nasıl yaratıldığını izah etmektedir. Dolayısıyla çalışma, oryantalist bakışa gelene kadar oluşturulan Müslüman kadın temsiliinin kurgusallığına da işaret ederek okurun bu sahadaki literatüre eleştirel bir bakış geliştirebilmesi imkânı sunar.